

De inschrijving van Emanuel Polak in het gevangenisregister. BRON: BLOKHUISPOORT.NL

Terwijl de familie van zijn slachtoffer door de Holocaust werd opgeslokt, kwam in de Bijzondere Straf Gevangenis van Leeuwarden een joodse lustmoordenaar levend uit de oorlog. De vrijheid bleef hem echter misgund.

JAAP HELLINGA

Het is nu bijna negentig jaar geleden dat Emanuel Polak in Amsterdam zijn gruwelbaar begin. Op een zomerse maandagmiddag in 1934 vergreep hij zich in een bananenpakhuis aan het Waterlooplein aan Sonja Beugeltas, het zevenjarige dochtertje van een armtierige metaalsorteerder uit de Jodenbreestraat.

Ze was een voorzichtig meisje, zou vader Isaac later vertellen, met oog voor gevaar en beducht op kinderlokken. Toch ging het mis, die 27ste augustus. Na de middagpauze wandelde Sonja, ze werd ook wel Sara genoemd, met haar vriendin Jetty Schellevis naar school.

Bij het pakhuis van de firma J. Groenteman en Bolle glipte Jetty even naar binnen voor een vloeiblad. Groenteman was haar opa. Nadat ze weer buitenkwam, bleek Sonja verdwenen. Nietsvermoedend liep Jetty alleen verder.

SPIJBELEN

Even later stuurde het ongeruste schoolhoofd Sara's oudere zus naar huis, maar Isaac Beugeltas en zijn vrouw Helena Wegloop waren allebei aan het werk. Het nieuws van de vermissing verspreidde zich snel door de Joodse buurt.

„Aanvankelijk meende ik dat men hier wel met een geval van spijbelen te doen zou hebben”, vertelde Pieter André Kater, hoofdinspecteur op het Bureau Jonas Daniël Meijerplein. Nadat het kind die avond nog niet was komen opdragen, sloeg de politieofficier alarm.

In het donker gingen talloze mensen op zoek. Niet alleen politieagenten, ook buurtbewoners. Zelfs de telepaat Max Louis Blitz, alias Mloitz, zocht mee: „Dinsdagnacht om ongeveer half twee werd ik door burenen uit bed gehaald, met het dringend verzoek, iets te doen om de vermiste Sara op te sporen.”

De paniek werd in de stad voelbaar. „In Amsterdam waren toen al veel vluchtelingen uit Duitsland, iedereen kende verhalen over de vreselijke dingen die daar gebeurden”, zo herinnerde Peter van Reen, destijds tekenaar bij dagblad *Het Volk*, het zich.

HITLER

„De wildste geruchten deden de ronde, Hitler zou er achter zitten en weet ik wat nog meer. Maar toen bleek de dader een wat zielige jongen te zijn, ook Joods, die iedereen kende en gewoon in een bananenpakhuis werkte. De stemming sloeg toen om en je kreeg iets van verslagenheid en opluchting tegelijk.”

Emanuel Polak, een kleine, tengerere man met een bleek gelaat, werd dinsdag rond het middaguur ingerekend. Het ontzielde lichaam van de kleine Sonja was even daarvoor gevonden. Een rechercheur trof haar aan, gewurgd en verstopt in een kist op de zolder van het bananenpakhuis.

Tijdens de zoektocht was Polak als een hondje achter de speurders aangelopen. Niet alleen dat gedrag vonden de rechercheurs verdacht, ze kenden ook het duistere verleden van de 21-jarige pakhuisnecht.

RIJKSOPVOEDINGSGESTICHT

Als zestienjarige was hij vanwege seksueel misbruik van jongens en meisjes naar het Rijksopvoedingsgesticht in Amersfoort gestuurd. In 1933 ging hij opnieuw in de fout. De veroordeelde Amsterdammer zat nog in zijn proefverlof, toen hij in het pakhuis van zijn oom aan de slag mocht.

Toen hij na de moord op Sonja gearresteerd werd, reageerde het publiek woedend. Er dreigde zelfs een lynchpartij toen rechercheurs met Polak in hun midden voor onderzoek naar het pakhuis terugkeerden.

Over de onlusten schreef de *Haagse Courant*: ‘Onafgebroken hebben de politiemannen van gummistok en sabel gebruik moeten maken, terwijl zelfs de revolver er aan te pas is gekomen.’

De dood van Sonja Beugeltas had iets losgemaakt. Het *Centraal Blad voor Israëlieten* in Nederland beschreef hoe de Amsterdamse binnenstad tijdens haar begrafenissen volliep met duizenden toeschouwers. Rabbijn Lodewijk Hartol Sarlouis sprak de woorden: „Zij die naar huis gaan rusten; doch zij, die achterblijven dragen alle zorgen.”

VERPLICHTE CASTRATIE

Het zedenmisdrif was landelijk nieuws geworden. Sommige kranten riepen op om de moordenaar nooit meer vrij te laten, het humanistische blad *De Vrijdenker* pleitte zelfs voor verplichte castratie.

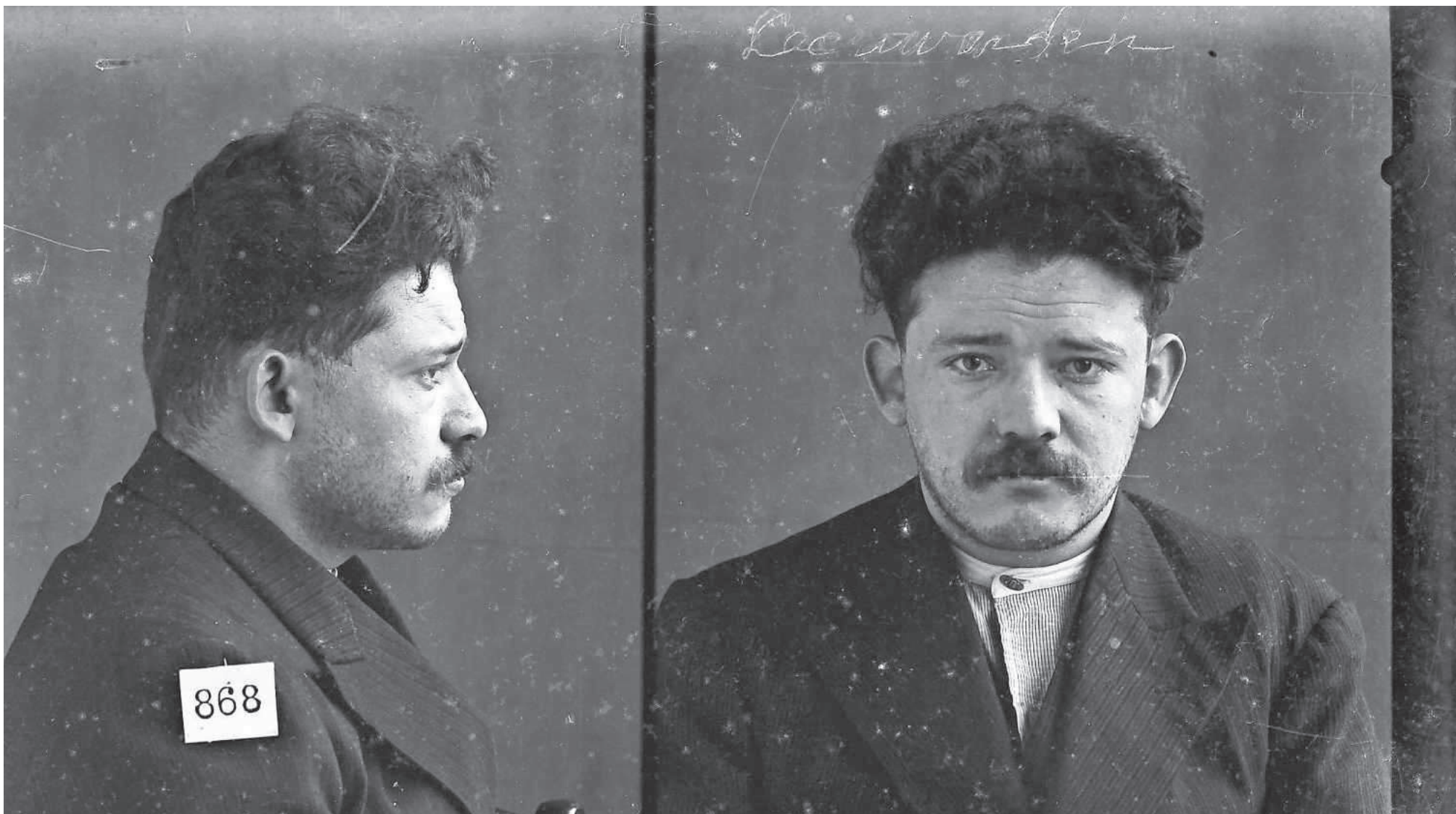
De verdachte zelf bleef twee dagen lang stoïcijns ontkennen. Toen hij zijn misdaad uiteindelijk dan toch toegaf, leek hij nauwelijks berouw te tonen.

De rechtszaak vond achter gesloten deuren plaats. „Hier is meer sprake van een ziek dan van een gevaarlijk mensch”, zo bepleitte Polaks advocaat Theo Eskens. Aanklager Bosch eiste echter levenslang, een straf die het Openbaar Ministerie later ook in hoger beroep bekrachtigd zag worden.

Zo arriveerde Emanuel Polak op 19 februari 1936 in de Bijzondere Straf Gevangenis (B.S.G.) van Leeuwarden, met het vooruitzicht nooit meer vrij te komen. Hij was de enige niet. In het gevangeniscomplex dat we tegenwoordig Blokhuispoort noemen, zaten destijds twaalf gedetineerden met een levenslange gevangenisstraf.

Door de groeiende oorlogsdreiging zou de aandacht voor Polaks schokkende lustmoord verflauwen. Hij zat nog gewoon achter de tralies op het moment dat de Duitsers ons land binnenvielen. Op 1 mei 1942 kreeg Abraham Jansen de leiding over de strafgevangenis.

Dat was een functie die zich goed laat omschrijven als ‘burgemeester in oorlogstijd’. In zijn oorlogsmemoires beschrijft de gevange-

Hoe een lustmoordenaar de Holocaust overleefde

Gedetineerde nummer 868, Emanuel Polak, door justitie vereeuwigd op een glasplaat. FOTO: GEVANGENISMUSEUM VEENHUIZEN

“
DE WILDSTE GERUCHTEN DEDEN DE RONDE,
HITLER ZOU ER ACHTER ZITTEN
EN WEET IK WAT NOG MEER

Een politiefoto van de zolder boven het bananenpakhuis. FOTO: G. B. MARTIN/A. VAN ESSEN

nisdirecteur hoe hij soms moest schipperen tussen nazi-sympathisanten en verzetsklanten binnen de gevangensmuren. Sommigen schreven brieven aan de Sicherheitsdienst (SD).

NSB-BEWAARDERS

Jansen stopte ze simpelweg in de kachel. 'De enkele Duitsgezinde of NSB-bewaarders veroorzaakten weinig last, ofschoon ze heel wat last van hun andere collega's hadden en er heel wat stuurmanskunst nodig was om de vrede te bewaren.'

Op een kwade dag kwam de bezetter met een oekaze: de directeur moest de namen van alle Joodse gevangenen inleveren. Hoe hij reageerde? 'Ik had er een, die er nu nog is, doch ik heb niets opgegeven en niemand heeft hem verraden', zo tekende Jansen na de bevrijding op.

In die naoorlogse jaren werd duidelijk dat de vijf leden uit het gezin van Sonja Beugeltas in september 1943 in Auschwitz waren vermoord, inclusief het zesjarige broertje Salomon dat ze nooit had gekend. Ook de familie Polak kwam zwaar geschonden uit de oorlog. In 1945 had Emanuel alleen nog een broer.

De Joodse gevangene zou de Bijzondere Straf Gevangenis al snel moeten delen met 'foute Nederlanders'. Gevangenisdirecteur Jansen was in het laatste bezettingsjaar zelf door de Duitsers gevangengezet. Half augustus keerde hij in zijn oude functie terug.

POLITIEKE GEVANGENEN

'Ik heb direct de Duitse manieren, die sommige goede Nederlanders van de Duitsers hadden overgenomen, de kop ingedrukt', schreef Jansen. 'En gezorgd dat de politieke gevangenen kregen wat hen toekwam.'

Schrijver Willem van Iependaal bezocht in die jaren de Leeuwarder gevangenis. Hij sprak

er ook met de Joodse moordenaar. Of hij wellicht een politieke gevangene was, wilde Van Iependaal weten. „De hemel beware me”, antwoordde Polak. „Ik ben geen misdadiger!”

Zijn broer vroeg in 1957 in een brief aan minister-president Willem Drees om gratie. Er waren immers meer gestraften die dat hadden gekregen, dus waarom Emanuel Polak niet? Zijn straf werd hem op 1 januari 1958 per Koninklijk Besluit kwijtgescholden.

Na haast 23 twintig jaar mocht de beruchte zedendelinquent de strafinrichting verlaten. Daarmee kreeg hij zijn vrijheid niet terug. Polak belandde in de Van der Hoeven-kliniek in Utrecht.

Daar probeerden psychiaters hem voor te bereiden op een terugkeer naar de maatschappij. Zelfs nadat vanwege vernauwde beenslagaders zijn beide benen moesten worden afgezet, werd Polak nog te gevaarlijk geacht. Hij bleef veilig opgeborgen achter de muren van de kliniek. Op 26 juli 1964 overleed Polak, 51 jaar oud.

JODENHAAT

Vijftig jaar na de moord in het bananenpakhuis boog criminoloog Koos van Wering zich over de kwestie. Over Polak schreef de onderzoeker in het *Nieuw Israëlietisch Weekblad*: 'Hij overleefde in de gevangenis de oorlog: een bizarre vorm van barmhartigheid.'

Van Wering wilde weten of er bij het oproer van 1934 sprake was geweest van antisemitisme. Hij besprak het met buurtbewoners, journalisten, psychiaters en gevangenispersoneel.

Jodenhaat speelde volgens hem geen rol. De ongeregelde heden kwamen voort uit woede over het onschuldige kind dat haar leven verloor. De criminoloog concludeerde dat de schaduw van de tijd over Sonja's dood had gehangen.